

Protocol

Werken aan sociale weerbaarheid

en

Visie op pestgedrag

Fides-methodiek	3
Sociale weerbaarheid op school	3
Ouders als partner in de opvoeding	4
Visie op pestgedrag	4
Ondersteuning	5
De Gouden weken	5
Vijf fasen van goede groepsvorming	5
Omgaan met social media	6
Whatshappy	6
Bureau Halt	6
Toezicht op werken met Ipads	7
Schoolregels omtrent het gebruik van mobiele telefoons door leerlingen	7
Volgen van sociaal emotionele ontwikkeling en veiligheid	8
Scol leerlingvolgsysteem en KIJK	8
Veiligheidsmonitor	8
Stappenplan begrenzen van ongewenst gedrag	9
Incidenten Registratie	9
Bijlage 1	10
Stappenplan bij grensoverschrijdend gedrag	10
Bijlage 2	13
Omgaan met grensoverschrijdend gedrag bij het jonge kind	13
Bijlage 3	14
Formulier Incidentenregistratie	14

1. Fides-methodiek

Wij besteden dagelijks aandacht aan de groepsvorming en aan een goed pedagogisch klimaat. Dit doen wij met behulp van Fides, de methodiek voor sociaal emotionele weerbaarheid.

Om gewenst gedrag te stimuleren en ongewenst gedrag zoveel mogelijk te voorkomen, is het van belang om te investeren in het vergroten van de weerbaarheid en het zelfvertrouwen van kinderen. Daar richten we ons op met behulp van de Fides methodiek.

Voordat het schooljaar begint gaan we jaarlijks op de startdag als team met Henk de Visser aan de slag om ervoor te zorgen dat we de eerste schoolweken optimaal benutten met de Fides methodiek als belangrijkste hulpmiddel.

Meer over Fides kunt u lezen op onze website of op <https://www.fides-wbt.com/>

Sociale weerbaarheid op school

Sociale weerbaarheid kun je omschrijven als jezelf staande kunnen houden in allerlei situaties, hoe bedreigend die soms ook zijn.

Leerkrachten doen altijd aan sociale weerbaarheidstraining. In de klas, op het schoolplein, tijdens de sportdag, op het schoolkamp. Leerkrachten vragen naar de rol van het kind bij een ruzie; vragen om samen te werken; moedigen een kind aan om zelf iets aan een ander kind te vragen; vragen aan een kind om zich te verplaatsen in de ander, enzovoort.

Leerkrachten werken ook aan zelfvertrouwen van kinderen, dé basis voor weerbaarheid, door ze bijvoorbeeld te wijzen op wat we allemaal al (wel) kunnen.

Deze vaardigheden in ons team zijn versterkt door de trainingen die we hebben gehad van Henk de Visser van Fides. Jaarlijks plannen wij momenten in om deze kennis en vaardigheden een impuls te geven.

Wij hebben gekozen voor een methodiek die dagelijks de leidraad vormt en houvast geeft. Wij vinden het van belang dat we handvatten hebben om adequaat en effectief te reageren als situaties zich voordoen.

Ieder kind komt problemen en conflicten tegen. Door kinderen te leren die bespreekbaar te maken en te zoeken naar oplossingen leren we hen om zaken te accepteren en te relativieren. Daardoor zullen zij zichzelf en de ander beter begrijpen. De leerkrachten zijn niet ieder moment van de dag bezig met sociale weerbaarheid van de leerlingen. Dat is onmogelijk. Maar als opgemerkt wordt dat er iets speelt, is het belangrijk dat het ook op tafel komt.

Ouders als partner in de opvoeding

Gedagsverandering en inzicht krijgen in gedrag van kinderen is niet alleen een zaak van 'school', maar zeker ook van thuis. Ouders weten het beste hoe hun kind in elkaar steekt en hoe het kind situaties beleeft. We zullen dus altijd ouders betrekken als er situaties spelen op sociaal- emotioneel gebied. Ook hebben we ouders heel hard nodig als het gaat om signalering. We vragen ouders dat zij de school inlichten als zij geconfronteerd worden met peestsituaties die zich op of rond de school afspelen, zodat de school op een verantwoorde manier aan structurele oplossingen kan werken.

Om de ouders zoveel mogelijk mee te nemen in onze visie en werkwijze, nodigen we Henk de Visser van Fides regelmatig uit op een ouderavond.

Visie op pestgedrag

In een peestsituatie is er sprake van interactie tussen mensen. Op een actie volgt een reactie, enzovoort. Iedereen die erbij betrokken is heeft een aandeel. Zelfs met niets doen, doe je iets. Willen we pesten begrijpen en er iets aan veranderen, dan zullen we naar de achterliggende oorzaken van het gedrag van de pester(s) én dat van de gepeste moeten kijken.

Pesten is van alle tijden en vindt plaats tussen kinderen maar ook tussen volwassenen. In veel pestprotocollen staan vooral de acties en sancties beschreven tegen het kind dat pest, die vaak als dader wordt gezien en het gepeste kind als slachtoffer. Het probleem is dat in dat geval beide partijen niets over pesten leren. De onderliggende oorzaak van beiden blijft onbesproken en dus onopgelost. Vaak verplaatst het pesten zich dan van op school naar buiten de school.

Wij werken vanuit de overtuiging dat het pesten pas doorbroken kan worden als we in gesprek gaan met kinderen vanuit een open en niet veroordelende sfeer. Dan kunnen beide partijen inzicht krijgen in het eigen denken en handelen en dat van de ander. Dan kan het een les worden waar beiden mee vooruit kunnen, misschien wel een leven lang, want pesten is van alle leeftijden.

Naast de beide partijen, de pester en de gepeste, zijn er meestal meer deelnemers: de kijkers, de meelopers, het publiek. Het is belangrijk dat ook deze rollen worden belicht. Al deze rollen hebben namelijk invloed op de peestsituatie.

We vinden het niet alleen belangrijk om pestgedrag bespreekbaar te maken als het zich voordoet maar juist om preventief te werken aan een fijne en open sfeer in de groep. Een sfeer waarin je samen kunt werken, waarin je van alles goed gaat en waarin dingen minder goed mogen gaan. Waarin men elkaar op een positieve en opbouwende manier mag aanspreken op het gedrag en op het handelen, klassikaal, in groepjes en individueel.

Ondersteuning

Naast de ondersteuning die Fides biedt door middel van trainingen en de begeleiding van ouderavonden, kunnen ze ook worden benaderd voor observaties en advies in de klas en voor telefonische consultaties, gekoppeld aan een concrete situatie.

(Bron: Ik maak me sterk, een boek voor de leerkracht over zelfvertrouwen en weerbaarheid van Henk en Ingrid de Visser)

2. De Gouden weken

Een goed begin is het halve werk. Dit geldt zeker voor de groepsvorming aan het begin van het schooljaar. Het proces van groepsvorming begint na een vakantie weer helemaal opnieuw: de leerlingen verkennen elkaar, de leraar en de regels. Daarom is dit een belangrijke tijd om een goed pedagogisch klimaat in de klas te creëren. Dat doen wij vanuit de visie en uitgangspunten vanuit Fides en met de activiteiten van 'De Gouden weken'.

Vijf fasen van goede groepsvorming

Groepsvorming bestaat uit vijf fasen die een groep in ongeveer zes weken doorloopt. Hierna zijn de rollen, normen en waarden grotendeels bepaald voor de rest van het jaar. In deze zes weken is de invloed van de leraar van groot belang. Na elke zomervakantie, bij elke nieuwe leraar, vindt er weer een nieuwe groepsvorming plaats. Ook gaandeweg het schooljaar kan er een nieuw groepsvormingsproces ontstaan, als er bijvoorbeeld nieuwe leerlingen komen. De fasen zijn:

- **Forming: oriënteren**
Leerlingen leren elkaar kennen, de groep zoekt naar veiligheid en structuur.
- **Storming: presenteren.**
De verhouding tussen leerlingen wordt duidelijker, wie is er een leider, wie een volger?
- **Norming: normeren.**
De regels, waarden en normen van de groep worden bepaald. Iedereen krijgt een eigen taak in de samenwerking.
- **Performing: presteren.**
De groep wordt een team en is klaar voor samenwerking. Er zijn ongeschreven regels waar iedereen zich aan houdt.
- **Reforming: evalueren.**
Het einde van het jaar of periode is in zicht. Dit afscheid geeft weer een nieuwe groepsdynamiek, denk bijvoorbeeld aan het afscheid in groep 8.

Wij besteden in deze periode veel tijd aan elkaar leren kennen, samenwerkingsvormen en bespreken met elkaar hoe we willen omgaan met elkaar en welke afspraken we hierover maken. Dat vormt het 'contract' voor die basisgroep voor het schooljaar.

3. Omgaan met social media

Whatshappy

De les WhatsHappy voor groep 7 en 8 maakt de problemen met chatten bespreekbaar en daagt leerlingen uit afspraken te maken over hoe ze fatsoenlijk met elkaar omgaan. De afspraken zetten ze in een poster, die kan worden ophangen aan de muur of op het prikbord.

Door deze lessen te geven, proberen we kinderen bewust te maken van een juiste manier van gebruik van social media. We merken dat zeker in groep 7 en 8 zelfstandig whatsapp groepen aangemaakt worden door kinderen waar wij als school geen onderdeel van zijn. Wij kunnen hier dan ook geen verantwoordelijkheid in nemen. Helaas gebeurt het soms dat ondanks de wijze lessen, toch ongewenst gedrag ontstaat in zo'n appgroep. We vragen ouders dan ook om dit goed te volgen en af en toe de berichten mee te lezen op de telefoons van de kinderen. Als er zorgen ontstaan vanwege structureel pestgedrag en dit is van invloed op kinderen, dan vragen wij ouders om dit bij ons te melden. Wij kunnen in de klas dan het onderwerp bespreken in groepsverband.

Voor ouders is meer informatie te vinden op:

<http://mijnkindonline.nl/publicaties/lesmateriaal/whatshappy>

Bureau Halt

Halt geeft bij ons jaarlijks voorlichtingen aan groep 7 en 8. Afhankelijk van wat er speelt in een gemeente, op een school of in een klas, maken zij in overleg met onze school een keuze uit verschillende thema's. Onze eigen ervaring is dat leerlingen veel interesse hebben in de echte verhalen van jongeren die bij Halt zijn geweest. Deze maken indruk en sluiten goed aan bij de belevingswereld van de leerlingen. In de voorlichtingen maakt Halt daarom alleen maar gebruik van waargebeurde verhalen uit de praktijk.

De thema's die ieder jaar aan bod komen zijn in ieder geval:

Invloed van de groep

75% van de jeugdcriminaliteit wordt gepleegd in groepsverband of onder invloed van groepsdruk. In deze voorlichting ervaren leerlingen wat groepsinvloed is en oefenen we hoe jongeren met negatieve groepsdruk om kunnen gaan.

Online veiligheid

Tijdens onze lessen praten we met kinderen over wat zij doen online en geven we tips voor 'veilig internetten'. De lessen zijn op maat en aangepast aan het niveau van de groep. Afhankelijk van wat er speelt in de klas kan er dieper op een specifiek thema worden ingegaan, zoals: Whatsapp-gebruik, digipesten, hacking of sexting. Vooral jongeren hebben niet altijd door waar hun digitale acties toe kunnen leiden. Soms lijkt iets onschuldig, maar heeft het grote gevolgen en kan het zelfs strafbaar zijn. Met de leerlingen onderzoeken we aan de hand van echte casussen wanneer een grens wordt overschreden. Dit jaar wordt een les ontwikkeld op het thema (online) fraude en cybercrime.

Toezicht op werken met Ipads

Voor bepaalde onderdelen van ons onderwijs maken we gebruik van de vele mogelijkheden van devices zoals de Ipad. Het is niet mogelijk deze dusdanig te beveiligen dat kinderen gegarandeerd niet kunnen inloggen op ongewenste websites. Dat blokkeert namelijk ook de mogelijkheden die ze nodig hebben voor het onderwijs. Jaarlijks gaan we met de kinderen in gesprek over de afspraken die we maken voor een juist gebruik van de Ipads.

Voor de leerkracht is het niet haalbaar om dagelijks de zoekgeschiedenis van alle kinderen te volgen. Dit gebeurt wel steekproefsgewijs. Alle leerlingen zijn hiervan op de hoogte. Op het moment dat we signaleren dat kinderen tegen de afspraak in toch websites hebben bezocht die niet toegestaan zijn, gaan we in gesprek met de leerlingen en de ouders. De Ipad van die leerling wordt dan een tijd extra gecontroleerd.

Schoolregels omtrent het gebruik van mobiele telefoons door leerlingen

Deze regels gelden voor telefoontjes, smartphones en smartwatches

Steeds jonger en steeds vaker komen kinderen met een mobiele telefoon naar school.

Veel ouders vinden het een prettig gevoel dat hun kind naar huis kan bellen, als hij of zij om wat voor reden dan ook, niet gelijk uit school naar huis komt. Ook bij een kapotte fiets of andere problemen kan er gebeld worden.

Omdat mobiele telefoons, naast bellen, vele mogelijkheden hebben, is het noodzakelijk en gewenst om het gebruik hiervan op het schoolterrein door enkele schoolregels te beperken.

- Onder schooltijd moeten mobiele telefoons van kinderen uit staan
- De kinderen leveren de telefoons aan het begin van de dag in bij de leerkracht. Aan het eind van de dag halen ze hun telefoon weer op
- Kinderen mogen hun mobiele telefoon niet gebruiken binnen de school of op het schoolplein. Dit geldt ook voor de gymzaal, de kleedkamers van de gymzaal en het schoolterrein daar omheen

- Telefoons en speciale horloges hebben tegenwoordig de mogelijkheid om foto's, video's en geluidsopnamen te maken, maar het is niet de bedoeling dat dit op het schoolterrein gebeurt
- Bij uitstapjes, zoals schoolreisjes en schoolkampen, moeten de telefoons van de kinderen thuis blijven. De begeleiding is dan bereikbaar voor noodgevallen.

4. Volgen van sociaal emotionele ontwikkeling en veiligheid

Scol leerlingvolgsysteem en KIJK

De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL) is een leerlingvolgsysteem voor sociale competentie, welbevinden en sociale veiligheid. Het meetinstrument SCOL is wetenschappelijk onderbouwd en voldoet aan de kwaliteitseisen die de Onderwijsinspectie stelt.

Met de SCOL-scores brengen we de sociale competentie van de leerlingen systematisch in kaart. We zorgen er hiermee voor dat we de ontwikkeling van sociale competenties op groeps- of op schoolniveau planmatig aanpakken.

Met de uitkomsten van de SCOL-scores geven wij ons onderwijs inhoudelijk vorm en monitoren wij structureel het welbevinden en de sociale veiligheid van de leerlingen.

In de kleutergroepen wordt als leerlingvolgsysteem KIJK gebruikt.

Veiligheidsmonitor

Het ministerie van OCW monitort elke twee jaar actief de sociale veiligheid in en rond scholen in het primair- en voortgezet onderwijs. Dankzij de Veiligheidsmonitor krijgt de overheid een representatief beeld van hoe het gesteld is met de veiligheid van leerlingen en personeel.

Deze vragenlijst wordt jaarlijks ingevuld door de leerlingen van alle groepen 6, 7 en 8. De vragenlijst is met name gericht op een veiligheidsgevoel. De uitkomsten worden besproken in de leerlingenraad, per klas en met de Medezeggenschapsraad (MR)

Een samenvatting wordt teruggekoppeld aan alle ouders.

5. Stappenplan begrenzen van ongewenst gedrag

Incidenten Registratie

Bij structureel grensoverschrijdend gedrag of bij fysiek geweld of schelden en beledigend en discriminerend gedrag naar anderen, wordt een registratie gemaakt van het incident. Dit wordt besproken met de leerlingen en met ouders en er worden afspraken vastgelegd om te komen tot gewenst gedrag. Als er geen gewenste verandering optreedt dan kan ook de intern begeleider betrokken worden om samen met de leerling, de leerkracht en de ouders te zoeken naar mogelijkheden om het gedrag positief te beïnvloeden. Het stappenplan en het incidentenformulier staan in de bijlagen.

Bijlage 1

1. Stappenplan bij grensoverschrijdend gedrag

Omdat we het op Het Molenvan belangrijk vinden om intensief met ouders samen te werken, zullen we ouders altijd betrekken bij de omgang met de leerlingen, waaronder leerlingen met grensoverschrijdend gedrag. Als afspraken omtrent gedrag worden vastgelegd, zal dit in samenspraak en overleg met ouders zijn en wordt het document aan ouders voorgelegd ter ondertekening

We spreken over grensoverschrijdend gedrag als er sprake is van een incident waarbij een leerling de veiligheid van medewerkers en/of medewerkers in gevaar brengt door verbaal en/of fysiek geweld te gebruiken onder de verantwoordelijkheid van de school.

Voorbeelden van ongewenst gedrag zijn:

- Brutale opmerking maken naar de leerkracht of andere professionals
- Non-verbale handeling naar de leerkracht of andere leerlingen zoals het opsteken van de middelvinger
- Een leerling of leerkracht doelbewust pijn doen
- Discrimineren
- Extreem of structureel pestgedrag

Als een kind grensoverschrijdend gedrag vertoont dusdanig dat het nodig is om een kind (tijdelijk) uit de situatie te halen, maken we gebruik van een time-out kaart en een daaraan gekoppeld stappenplan.

De volgende stappen worden in een dergelijke situatie gezet.

Stap 1

Het kind wordt uit de situatie gehaald zodat het tot rust kan komen en kan nadenken over wat er gebeurd is. We geven het kind hiervoor een time-out kaart mee.

Time-out kaart

Een time-out is bedoeld als moment om na te denken over het gedrag en de situatie, het is niet bedoeld als straf. De volgende stappen worden gevolgd:

1. Het kind wordt door de leerkracht uit de situatie gehaald
2. Het kind wordt op een vaste en rustige plek gezet (eventueel laat je in deze tijd het kind het formulier invullen met de 5 G's waarbij het kind reflecteert op de situatie en het eigen gedrag)
3. Er wordt een tijd afgesproken met het kind (afhankelijk van de situatie en leeftijd 5 tot 10 minuten)
4. Als de tijd voorbij is komt de leerkracht het kind halen

De leerkracht probeert in de tussentijd in kaart te brengen hoe de situatie precies gelopen is en wie betrokken waren.

Stap 2

De leerkracht beoordeelt in afstemming met een collega of het storende gedrag aan te merken is als buitensporig grensoverschrijdend gedrag. Als het gedrag als dusdanig beoordeeld wordt, worden de volgende stappen gezet.

Stap 3

De leerkracht bepaalt wat een passende maatregel is voor deze situatie en communiceert deze met het kind en ouders

Stap 4

Het formulier Incidentenregistratie wordt ingevuld en ingeleverd bij de directeur na ondertekening door ouders. Deze zorgt ervoor dat het formulier gescand wordt en opgeslagen wordt in het leerling dossier.

Stap 5

Ouders worden geïnformeerd en leerkracht en ouder stemmen af welke (vervolg)actie moet worden ondernomen.

Bij een eerste incident: Ouders worden bij een eerste gebeurtenis gebeld over de situatie. Het formulier wordt meegegeven naar huis en wordt door ouders ondertekend en mee terug gegeven naar school.

Bij meerdere incidenten: Bij een herhaaldelijke situatie of ernstig grensoverschrijdend gedrag worden ouders en kind uitgenodigd voor een gesprek. Per situatie wordt afgestemd wie verder bij het gesprek aansluit (IBer, directeur). Met ouders wordt in dit gesprek gezocht naar een aanpak om herhaling van het storende gedrag te voorkomen. Ook worden in dit gesprek de stappen besproken die gelden bij herhaling van gedrag. Er wordt in dit geval een verslag geschreven van dit gesprek dat de leerkracht, ouders, zo mogelijk het kind ondertekenen.

Uitzonderlijke situatie

In een situatie waarin een kind niet benaderbaar is en weigert om op een aparte plek plaats te nemen of wegloopt worden ouders direct gebeld en wordt in samenspraak actie ondernomen die ertoe moet leiden dat dit gedrag niet nogmaals voorkomt.

Extra ondersteuningsbehoefte

Er zijn leerlingen die dusdanige problemen hebben waardoor het niet goed gaat op school. Meestal kan de school de leerling zelf helpen door extra hulp en ondersteuning in te zetten. Sommige leerlingen hebben extra ondersteuning nodig. Indien wij als school niet kunnen voldoen aan de ondersteuningsbehoefte van een leerling, dan organiseert het schoolbestuur die ondersteuning, met behulp van de samenwerkingspartners in het samenwerkingsverband. Dit wordt uiteraard altijd in afstemming met ouders in gang gezet.

Schorsing en verwijdering

In ernstige gevallen van grensoverschrijdend gedrag waarbij de veiligheid van anderen direct wordt aangetast, kan de directie het besluit nemen dat een leerling naar huis gestuurd wordt voor een korte termijn. Beslissingen hierover worden altijd afgestemd met het schoolbestuur. Dergelijke maatregelen worden pas genomen wanneer er gedocumenteerd kan worden aangetoond dat alle

mogelijkheden zijn uitgeput om oplossingen te vinden voor de ontstane situatie waarin schorsing en/of verwijdering het enige redelijke alternatief blijkt.

Voor jonge kinderen wordt een alternatief stappenplan gevolgd. Zie bijlage 2

Bijlage 2

Omgaan met grensoverschrijdend gedrag bij het jonge kind

Jonge kinderen kunnen nog onvoldoende reflecteren op hun gedrag en hebben nog minimaal inzicht in het effect van hun gedrag op de ander. Het proces van zich leren verplaatsen in de ander is pas rond het twaalfde jaar voltooid. Jonge kinderen hebben over het algemeen nog niet zoveel zelfbeheersing en hebben nog niet het cognitieve vermogen om kennis over goed en kwaad toe te passen in het eigen handelen. Het jonge kind heeft de volwassene nodig om alternatief gedrag aangereikt te krijgen voor ongewenst gedrag.

We hanteren bij jonge kinderen dan ook een ander stappenplan ten aanzien van omgaan met grensoverschrijdend gedrag dan bij oudere kinderen namelijk:

Stap 1	Benoem het concrete gedrag dat je ziet Vertel wat het effect van het gedrag is op anderen Zeg de leerling te stoppen met het gedrag Ga na wat de leerling met het gedrag wil bereiken Bied de leerling alternatief gedrag aan
Stap 2	Vraag, als het gedrag niet stopt, de leerling te kiezen uit twee mogelijkheden: stoppen met het gedrag of even op de (stop) kruk of stoel zitten
Stap 3	Breng de leerling naar de stopplek als hij niet stopt met het ongewenste gedrag en zeg wanneer je terugkomt (1 a 2 minuten) om te zien of het ongewenste gedrag gestopt is. Zet eventueel een wekker als reminder
Stap 4	Geef een compliment als het gedrag is gestopt en bespreek alternatief gedrag Herhaal stap 3 als het ongewenste gedrag niet gestopt is
Stap 5	Geef een compliment bij het eerstvolgende positieve gedrag
	Als het ongewenste gedrag niet stopt
Stap 6	Zeg de leerling te kiezen uit twee mogelijkheden: stoppen met het gedrag of rustig worden in een andere klas
Stap 7	Breng de leerling, wanneer hij niet rustig wordt, naar een andere klas Geef op de klok aan wanneer je komt kijken of het gedrag gestopt is Zet een wekker op maximaal 10 minuten De leerkracht van de gastklas geeft de leerling alleen aandacht door hem een compliment te geven als hij rustig geworden is
Stap 8	Haal de leerling op en geef hem een compliment als het gedrag is gestopt Bespreek alternatief gedrag. Doe een voorstel als de leerling geen alternatief gedrag kan benoemen Herhaal stap 7 als het gewenste gedrag nog niet gestopt is
Stap 9	Geef een compliment bij het eerstvolgende positieve gedrag
Stap 10	Spreek de ouders en deel je zorgen en registreer dit op het incidenten formulier

Time out

De time-out is geen strafmaatregel maar is bedoeld om het kind de kans te geven om ongewenst gedrag te beëindigen, waardoor er weer ruimte is voor gewenst gedrag.

Bijlage 3

Formulier Incidentenregistratie

Datum:

Naam:

Beschrijving van het incident en maatregel die is gekozen als consequentie:
Zijn ouders telefonisch op de hoogte gesteld? ☐ ja ☐ nee, omdat
Welke afspraken zijn gemaakt
Ongewenst gedrag ten opzichte van andere leerlingen: Gewenst gedrag ten opzichte van andere leerlingen:
Ongewenst gedrag ten opzichte van leerkracht: Gewenst gedrag ten opzichte van leerkracht:
Welke voorwaarden/ondersteuning wordt ingezet op school om te stimuleren dat gewenst gedrag wordt vertoond ten aanzien van bovenstaande. Wat kan de leerling helpen?

